

1.01
Prejeto 10. 8. 2001

UDK 329.11(497.4) SLS"1935/1941"

Anka Vidovič-Miklavčič*

Idejnopolitični značaj SLS od leta 1935 do začetka vojne leta 1941

IZVLEČEK

Prikaz zajema jugoslovanski del Slovenije v času druge polovice tridesetih let, ko se nakazujejo idejni in politični premiki slovenskega dela JRZ, ki se je po marčnem puču 1941 spet imenovala SLS. Avtorica oriše vse pomembne silnice, ki so krojile idejnopolitično naravnost SLS v tesni povezanosti s katoliškim gibanjem, s središčno vlogo Katoliške akcije (KA). Po vstopu dr. A. Korošca v Stojadinovićevo vlado (1935) je v Dravski banovini bila hitro zgrajena mreža organizacij JRZ, obenem pa so se živahno obnavljale ali na novo ustanovljale številne katoliške organizacije. Mnoge od teh so postale "pomožne sile" KA, ki so na podlagi papeških okrožnic (*Quadragesimo anno* in *Divini Redemptoris*) utirale pot katoliški obnovi in misli o stanovsko urejeni družbi. Ob tem so zavračali liberalno demokracijo, marksizem, boljševizem in ljudskofrontno povezovanje ter napovedali idejni boj proti komunizmu. Ob aprilskem zlomu je SLS oz. katoliški tabor bil dokaj neenoten, med vzroki so bili avtoritarnost stranke in katoliške desnice, neustrezna taktika in metoda uveljavljanja katoliške obnove in stanovske ideje, zavračanje politične pluralnosti in ob razsulu države aprila 1941 tudi iskanje zaščite pod okupatorji.

Ključne besede: Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ), Slovenska ljudska stranka (SLS), katoliško gibanje, Katoliška akcija (KA), korporativizem, antikomunizem, Slovenija, trojni pakt, Narodni svet

ABSTRACT

THE IDEO-POLITICAL CHARACTER OF THE SLOVENE PEOPLE'S PARTY FROM 1935 TO THE BEGINNING OF THE SECOND WORLD WAR IN 1941 IN SLOVENIA

The paper presents the ideological and political shifting in the Slovene section of the Yugoslav Radical Union (YRU) in the latter part of the 1930's. The section assumed its original name 'the Slovene People's Party' (SPP) after the 1941 March putsch. It also indicates the influences behind the ideo-political orientation of the SPP which was closely connected with the Catholic movement. After Dr Anton Korošec joined the Stojadinović government in 1935, a network of the YRU organisations was set up in Dravska banovina, accompanied by the formation and renewal of numerous Roman Catholic organisations. Many of these became 'auxiliary forces' of Catholic Action which, inspired by Papal encyclicals, were supposed to pave the way for Catholic renewal and a corporative (organic) society. After the April breakdown, divisions arose in the SPP and, to an even greater extent, in the Catholic camp. Among the reasons were the authoritarianism of the Party and of the

* Dr., znanstvena svetnica v pokoju, SI-1000 Ljubljana, Brilejeva 16

Catholic right wing, inadequate methods of the implementation of the Catholic renewal and ideas, the rejection of political pluralism as well as the seeking of protection of the Italian occupier after the collapse of the State in 1941.

Key words: Yugoslav Radical Union (YRU), Slovene People's Party (SPP), Catholic movement, Catholic Action (CA), corporativism, anti-communism, Slovenia, Tripartite Pact, National Council

Katoliško gibanje na Slovenskem, katerega sestavni del je bila SLS, se je dejavno naslanjalo na temeljne opredelitve petih katoliških shodov, zadnji je bil leta 1923, in na papeške okrožnice. Za trideseta leta so med drugimi pomembne *Ubi arcano Dei Consilio*, o Katoliški akciji (KA), izšla je decembra 1922, *Quadragesimo anno* sredi maja 1931 in *Divini Redemptoris* (Božanski Odrešenik) marca 1937 (o obsodbi komunizma). Katoliško gibanje, kot ga označujejo nekateri raziskovalci, je v preteklosti od konca 19. stoletja do konca dvajsetih let 20. stoletja bilo izjemno dejavno na organizacijskem področju, z uvajanjem KA (pravila škofa Jegliča 1929) pa se je usmerilo v poglobljeno katoliško obnovo. Osrednje vprašanje, ki tudi bistveno označuje tako politiko SLS kot širše gledano slovensko katoliško gibanje, je odnos med vero in narodnostjo, odnos med Cerkvijo in državo, ki ima še posebno mesto v jugoslovanski državi z večnacionalno in večkonfesionalno raznolikostjo.

Z vstopom dr. Antona Korošca v Stojadinovićevo vlado in z II. evharističnim kongresom za Jugoslavijo v Ljubljani konec junija 1935 se prične novo razdobje katoliškega gibanja na Slovenskem. Ob organizacijski ohromitvi stranke in pogloblitnih katoliških organizacij (Orel, Prosvetna zveza, Kmečka zveza, Krekova mladina, Slovenska dijaška zveza) je sočasno z versko obnovo nastopilo obdobje široke organizacijske dejavnosti. Obnovili ali na novo so se ustanavljali številne organizacije in društva v okviru Prosvetne zveze v obeh škofijah, zatem Kmečka zveza,¹ Zveza slovenskih obrtnikov,² Zveza fantovskih odsekov in deklških krožkov, v okviru novih pravil KA so se ustanavljale t.i. "lastne organizacije" in "pomožne sile" KA.³ V slednje so bili zajeti versko-cerkvena in posvetna katoliška društva in organizacije, medtem ko strokovne organizacije niso bile vključene. Vendar, če so se ukvarjale z vzgojo in prosvetnim delom, so jih šteli k pomožnim silam KA, toda le "za tisto delo, ki zadeva namene Katoliške akcije", medtem ko so za strokovna in gospodarska vprašanja imele popolno samostojnost in so bile same

¹ Anka Vidovič-Miklavčič: Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935-1941. Borec, 1990, št. 1, str. 70-143; ista: Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Revija 2000, 1989, št. 46/47, str. 213-234.

² Anka Vidovič-Miklavčič: Zveza slovenskih obrtnikov in prizadevanje za ustanovitev obrtne zbornice. Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje. Ljubljana 2001, str. 967-976.

³ Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994, (dalje: Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom), str. 81-91, 160-184.

odgovorne.⁴ V razmerju političnih strank in KA je poudarjeno naslednje: strankarskopolitične organizacije "pod nobenim pogojem" ne morejo postati lastne organizacije KA, niti ne pomožne sile. Toda člani KA imajo možnost, da se kot državljani včlanijo in delujejo v politični stranki. Vendar politično izpostavljeni člani naj ne bi zavzemali vodstvenih položajev v KA.⁵ Hierarhično zgrajena mreža KA z lastnimi in pomožnimi silami je imela vmesni organ med verniki in škofi, imenovan Narodni odbor KA. Člani so bili od škofa postavljeni laiki, vodil pa jih je cerkveni asistent. V ljubljanski škofiji je bil Narodni odbor KA bolj zaznaven kot v lavantinski škofiji, v Ljubljani se je močno kazala težnja po podrejanju pomožnih sil laičnemu Narodnemu odboru KA, kar pa je vzbujalo nejevoljo in odpor.⁶ Razvejana organizacijska struktura prosvetno-kulturnih, kmečko stanovskih in mladinskih organizacij ter društev je prinašala v osnovni celici župniji večkrat do podvajanja članstva v organizacijski mreži, s tem pa se je tudi v dejavnosti marsikaj medsebojno prekrivalo in prepletalo. Ob tem so se porajala razna nasprotja, trenja, ki so dostikrat zavirala plodno skupno delo.

V osišču katoliškega gibanja prevzema odločujočo vlogo v versko-obnovitvenem delu KA, kot je potrdil omenjeni evharistični kongres, v socialnem katolicizmu uveljavljanje okrožnice Quadragesimo anno, v političnem katolicizmu pa v prizadevanju SLS za pridobitev monopola nad slovenskim narodom, ob vodilu, da je katolicizem bistvo slovenstva in da je le katoličan poklican za slovensko narodno in kulturno delo. Vsa ta idejnopolična gledišča so se v drugi polovici tridesetih let še zaostрила z geslom "idejo je treba postaviti proti ideji",⁷ tedaj z ostrim antikomunizmom.

KA kot središčna organizacija dobiva vse bolj odločujočo vlogo. V tem smislu se na novo oblikujejo programi. Kot primer navajam Prosvetno zvezo v obeh škofijah, ki sta imeli v svojem okrilju tudi Ljudski oder, Slovensko stražo, knjižnice, Pevsko zvezo, Kino itd. Poleg nalog t.i. socialne prosvete, ki se je poglobljeno udeleževala od prve polovice tridesetih let, je z novimi pravili KA 1936 bila zadolžena za kulturni apostolat. V okviru Ušeničnikovega Delovnega programa krščanske socialne akcije sta imeli ljudska vzgoja in ljudska prosveta pomembno vlogo pri oblikovanju novega človeka. Poslej je član prosvetnega društva mogel postati samo praktični katoličan, sodelujoč pri versko-obnovitvenem delu, posebno vlogo so dodelili mladinskim organizacijam in društvom. V letih 1935-1939 je zajela katoliški tabor živahna organizacijska dejavnost. Obnovitveno delo je temeljilo predvsem na verskomoralni vzgoji, ki je bila povezana s spoznavanjem katoliških načel in socialnega nauka Cerkve, vse pa je prispevalo k utiranju stanovske miselnosti. Za ves ta čas so značilni množični tabori mož in fantov, zborovanja kmečko-stanovske organizacije slovenskih kmetov-Kmečke zveze, vseslovenska in mednarodna zborovanja mladinskih organizacij, kjer so pogosto po verskih obredih in slovesnostih, nastopali tudi politični prvaki, predvsem dr. Anton Korošec, dr. Miha Krek, dr. Fran Kulovec, dr. Marko Natlačen, dr. Jože Basaj in lokalni strankini veljaki JRZ.

4 Al.Šojziji Odar: Katekizem o Katoliški akciji. Ljubljana 1937, str. 21.

5 Prav tam, str. 22.

6 Ciril Žebot: Neminljiva Slovenija : Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije. Celovec 1988, str. 88, 90-92.

7 Domoljub, 11. 3. 1936, št. 11; *Proti ideji treba postaviti idejo*.

V živahni politični dejavnosti na novo nastale vsedržavne Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) je slovenski del te stranke prevzemal v Dravski banovini vedno bolj aktivno vlogo, pri čemer je dr. Korošec zavrnil nameravano vključitev Marušič-Pucljevega kroga (ob dnevniku Glas naroda 1935 - jul. 1936) v novo stranko.⁸ Prav tako je mačehovsko postopal s starimi radikali, četudi so intervenirali v Beograd, dr. Korošec kot voditelj SLS je imel v Dravski banovini absolutno prednost pri odločanju o oblikovanju banovinske JRZ. Naj omenim, da so v strankino podporo ustanovili leta 1937 tudi v Sloveniji vsedržavno Mladino JRZ,⁹ študentski klub Slovenski jug,¹⁰ Klub železničarjev JRZ¹¹ in Klub poštarijev JRZ.

Ob vladni deklaraciji (unitarizem, centralizem, jugoslovenstvo) in programu JRZ, ki je temeljil na radikalskem iz leta 1933 z narodnim in državnim edinstvom, so dr. Korošec in strankini prvaki svojo politično bazo morali ob "znatnem odporu dela privržencev SLS" prepričevati, da je vključitev v JRZ le manjše zlo in da zahteva o avtonomiji Slovenije ni pozabljena.¹² Toda dejstvo je, da se je na podlagi statuta JRZ od septembra do novembra 1935 uspela, predvsem po zaslugi dr. Kulovca, zgraditi organizacijska struktura slovenskega dela JRZ in da so ob prisotnosti okrajnih funkcionarjev 24. novembra 1935 že imeli prvo banovinsko sejo.¹³ Bolj kot uresničevanju narodnih zahtev, izraženih v punkcijah iz leta 1933, in siceršnji demokratizaciji države se je dr. Korošec kot notranji minister posvetil idejnemu boju. Kmalu po atentatu na dr. M. Stojadinovića, 6. marca 1936, je dr. Korošec v skupščini govoril, da proti komunizmu ne zadoščajo le policija, zapori, obsodbe, temveč idejni boj, v katerega je treba vključiti Cerkev in šolo, politične stranke, kulturna in socialna društva, gospodarske organizacije in vse njihovo članstvo. Skratka boj proti komunizmu mora zajeti ves narod.¹⁴ Idejni boj je vse bolj zajemal ne le mladinske katoliške organizacije, temveč tudi katoliška prosvetna društva in delavsko organizacijo Zvezo združenih delavcev (ZZD).¹⁵ Ljudskofrontna politika Komunistične stranke, ki se je tedaj in v naslednjih letih udeleževala s protifašističnim in narodnoobrambnim delom, je podžigala idejni dinamizem v desnem delu katoliškega tabora s široko zastavljeno protikomunistično propagando. Boj proti komunizmu, je govoril dr. Ivan Ahčin, ni boj na političnem področju, temveč ima predvsem verski značaj. Dejavnost Ljudske fronte in vključevanje slovenskih kmetov v gibanje dr. Vladka Mačka (slovensko mačkovstvo) je banovinsko vodstvo JRZ vznemirjalo, četudi so občinske volitve oktobra 1936 pomenile nekakšno zmago slavje za JRZ. Toda leto 1937 je prineslo

⁸ Slovenec, 25. 8. 1935, št. 194 a; *Vprašanje gg. Marušiča in Puclja*.

⁹ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina Jugoslovanske radikalne zajednice (MJRZ) v Dravski banovini. Prispjevki za novejšo zgodovino, 42, 1992, št. 1-2, str. 15-33.

¹⁰ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič: Slovenski jug- klub študentov JRZ. Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999, str. 451-459.

¹¹ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič: Klub železničarjev Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) v Dravski banovini. Zgodovinski časopis, 1997, št. 1, str. 63-71.

¹² Ciril Žebot: Neminljiva Slovenija, str. 80; Slovenec, (ponedeljski), 12. 8. 1935, št. 32; *Kako pojmujeemo jugoslovanski narod in jugoslovansko jedinstvo*.

¹³ Slovenec, (ponedeljski) 25. 11. 1935, št. 47; 1. seja banovinskega odbora JRZ.

¹⁴ Domoljub, 11. 3. 1936, št. 11; *Proti ideji treba postaviti idejo*.

¹⁵ Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, II. del Katoliški tabor, str. 80-185; Ista: Katoliška prosveta med cerkvijo in stranko. Nekaj osvetlitev smernic in dejavnosti Prosvetne zveze in Zveze fantovskih odsekov v letih 1935-1941. Cerkev, kultura in politika 1890-1941, simpozij 1992. Ljubljana 1993, str. 61-78.

nove preizkušnje. Nezadovoljstvo volilne baze slovenskega dela JRZ, ki je dlje časa tlelo, je prišlo na dan v času srbsko-hrvaškega sporazuma z objavo proglasa Združene opozicije 8. oktobra 1937. Izrazilo se je z nezaupanjem v vodstvo SLS, ker Slovenci niso sodelovali pri

sporazumu, prevladoval je občutek, da so zamudili ugodno priložnost za reševanje slovenskega vprašanja. Znana je vsebina spomenice novembra 1937, ki jo je objavila demokratična avtonomistična skupina SLS. Opozarjam tudi na hudo nezadovoljstvo v novi Županski zvezi, katere predsednik je bil Nande Novak, v vodstvu Kmečke zveze in komaj ustanovljeni Kmetijski zbornici julija 1937.¹⁶ Kmetje so bili namreč razočarani, ker niso uspeli uresničiti svojega "kmečkega parlamenta" s Kmečko zbornico, ampak jim je država dala le kmetijsko strokovno ustanovo -Kmetijsko zbornico. Toda nezadovoljstvo ni zajelo le kmečkih vrst oziroma podeželja. Kot je poročal avstrijski konzul v Ljubljani dr. Guido Schmidt 13. oktobra 1937 državnemu sekretarju za zunanje zadeve na Dunaju,¹⁷ so bili hudo nezadovoljni tudi bližnji sodelavci dr. Korošca. Pri tem so omenjeni dr. Fran Kulovec, dr. Ivan Ahčin in dr. Alojz Kuhar. Zlasti uredništvo Slovenca z dr. Ahčinom se je razburjalo in spraševalo kakšno stališče naj SLS zavzame do omenjenega sporazuma, zato je odhitela delegacija z dr. Ahčinom v Beograd k dr. Korošču. Pa tudi dr. Korošec in dr. Krek sta se tiste dni mudila v Sloveniji in prepričevala strankino članstvo, da je sporazum vendarle državni udar in da ga Slovenci ne bodo podprli. Podobno je dr. Krek govoril na velikem shodu JRZ v Kamniku.¹⁸ Glede uspeha ob intervenciji strankinega vrha so bili nekateri strankini prvaki, kot je poročal omenjeni konzul, sila skeptični. Privrženci dr. Mačka v Sloveniji, ki so stremeli za federalizacijo države in posebej ljudskofrontno gibanje s poudarjanjem reševanja slovenskega narodnega vprašanja, so ogrožali trdno pozicijo slovenskega dela JRZ na domačih tleh. Ostaja dejstvo, da se je proti opoziciji, ki je zahtevala neodložljivo reševanje slovenskega narodnega vprašanja slednjič strankino vodstvo postavilo v isto fronto z JNS in Ljotičevim Zborom. Četudi je zatem novembra istega leta predsednik Kmečke zveze Ivan Brodar objavil deklarativno izjavo v Domoljubu, da podpira politiko dr. Korošca,¹⁹ se je krog Brodar-Škerbec- Novak sicer podredil strankini disciplini, dejansko pa so bili še nadalje bolj ali manj odkrito privrženi tradicionalnemu avtonomističnemu gibanju. Dr. Korošec, ki je bil sicer tesno povezan s katoliškim kmečkim gibanjem, se je bolj kot na vodstvo množične Kmečke zveze, ki je predvsem z gospodarskih vidikov kritiziralo unitarno-centralistično politiko JRZ, poleg na ožji strankin krog

¹⁶ Domoljub, 21. 4. 1937, št. 16; *Važen zbor slovenskih županov*; Anka Vidovič-Miklavčič: Odnos dr. Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ) 1929-1940. Prispevki za novejšo zgodovino, 31, 1991, št. 1, (Korošček zbornik), str. 126, 127.

¹⁷ Archiv der Republik, Dunaj, Neues Politisches Archiv-NPA, karton 39. Politische Akten des Bundeskanzleramtes-Auswärtige Angelegenheiten (1918-1938). Originalberichte der österreichischen Gesandtschaften und Konsularämter 1918-1938, Laibach, 13. 10. 1937; Prav tam 15. 10. 1937.

¹⁸ Primerjaj Slovenec, (ponedeljski), 18. 10. 1937, št. 42; Archiv der Republik, Dunaj, Neues Politisches Archiv-NPA, karton 39, Politische Akten des Bundeskanzleramtes-Auswärtige Angelegenheiten (1918-1938). Originalberichte der österreichischen Gesandtschaften und Konsularämter 1918-1938, Laibach, 27. 10. 1937.

¹⁹ Anka Vidovič-Miklavčič: Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze (KZ) in Slovenske dijaške zveze (SDZ). Prispevki za novejšo zgodovino, 1991, št. 1 (Korošček zbornik), str. 126-128; Domoljub, 10. 11. 1937, št. 45; *Izjava g. Janeza Brodarja o pisanju Jutra*; Jutro, 5. 11. 1937, št. 258; 7. 11. 1937, št. 260.

naslanjal še na mladino JRZ in Ehrlichove stražarje, ki so predstavljali posebno frakcijo SLS, blizu pa mu je bilo tudi strankino vodstvo v Zvezi združenih delavcev.

Četudi so politično pripadnost na zunaj kazali množični tabori mož in fantov, shodi in zborovanja JRZ in Kmečke zveze, manifestacije mladinskih organizacij, je bila že od leta 1935, zlasti pa z letom 1937 zrahljana trdna strankarska vez.

Širitvi demokratične baze v katoliškem gibanju je dala poseben pečat protifašistična drža krščanskih socialistov-Jugoslovanske strokovne zveze in Kocbekovega kroga v času španske državljanske vojne in še posebej po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji klic k skupnemu narodnoobrambnemu delu slovenskega naroda.²⁰ Proti ozkemu strankarsko ideološkemu zapiranju se je utrjevala misel na narodno koncentracijo in skupno narodnoobrambno delo. Kot refren pa se je ponavljala kritika dr. Korošecve pragmatične politike, v kateri so stopala v ozadje načela in program nekdanje opozicijske SLS. V volilnem govoru za skupščinske volitve 11. decembra 1938 je dr. Korošec imenoval opozicijo konglomerat in med drugim spraševal, kako naj se "pofovci, pohorci, socialisti, komunisti uporabijo v enotnem, konstruktivnem delu," saj opozicija ni sposobna "niti za trenutek da prevzame in nosi na svojih ramenih celo državno zgradbo". Dr. Korošec je tudi sodil, da je to "koalicija za volilno borbo, ne pa koalicija za vladanje!"²¹ Poudaril je, da bo prav zmaga JRZ v notranji politiki pripeljala v nadaljnjo demokratizacijo in bo pristopila k reševanju hrvaškega vprašanja, v zunanji politiki pa si bodo še naprej prizadevali za mir s sosedi, medtem ko se privrženci opozicije s svojo dejavnostjo podajajo v vojno nevarnost.²² Slovenski kandidati JRZ z dr. Korošcem na čelu so kot vladna in večinska stranka močno napadali opozicijsko listo dr. Vladka Mačka, predvsem pa njegove akterje, ki so z močno protivolilno propagando delovali predvsem v obrobni krajih Slovenije.²³ Zlasti slovensko združeno opozicijo so obdolžili, da so že njeni privrženci v preteklosti bodisi "v imenu centralizma,... slovenstva,... federalizma, ...demokracije, ...diktature, ...proletariata,... posedujočih" le "na videz rušili drug drugega, v resnici pa so rušili vsi le našo pravo slovensko narodno katoliško skupnost in njegovega voditelja."²⁴ Združeno opozicijo so imenovali sodrgo, izkoreninjenje, grobokopi slovenskega naroda, družiti se z njimi in jih voliti pa je izdajstvo nad slovenskim narodom.²⁵ Posebej so se spotikali ob volini povezavi socialistov in JNS.²⁶

Pri sooblikovanju sporazuma Cvetkovič-Maček avgusta 1939 in ustanovitvi Banovine Hrvatske slovenski del JRZ (dr. Korošec) vsaj pri konkretnih poslih ni bil soudeležen. Strankino vodstvo slovenskega dela JRZ, ki tedaj v Beogradu ni imelo posebnega političnega vpliva pri graditvi Banovine Hrvatske, je zahtevalo

²⁰ Janko Prunk: Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, str. 158-166; isti: Slovenski narodni vzpon : narodna politika (1768-1992). Ljubljana 1992, str. 292-295.

²¹ Slovenec, 1. 11. 1938, št. 252, str. 1.

²² Slovenec, (ponedeljski), 31. 10. 1938, št. 44.

²³ Slovenec, 6. 12. 1938, št. 280; *Gospod Maček, vi Slovencev ne boste strahovali*; Prav tam, *Mačkova propaganda na Slovenskem je zločinska*; Domoljub, 7. 12. 1938, št. 49; *Varujte se lažnivcev*.

²⁴ Slovenski delavec, 26. 11. 1938, št. 47; *Razkrinkanim hrbet!*

²⁵ Slovenski delavec, 10. 12. 1938, št. 49; *Naš narod in naš voditelj*; Slovenec, 25. 11. 1938, št. 268a; *Za svobodo in demokracijo*.

²⁶ Slovenec, 27. 11. 1938, št. 274a; *Bratstvo fašizma z marksizmom*; Slovenec, 30. 11. 1938, št. 276; *JNS zvezana z marksisti in komunisti*.

samoupravno ureditev države z ustanovitvijo banovine Slovenije. Toda odlaganja zaradi napredovanja nemške agresije v začetku druge svetovne vojne, notranjih nesoglasij in zadržanja velikosrbsko usmerjenega dela političnih strank, so slovenski strankini prvaki ostali praznih rok. Od srede 1940 so slovenski javnosti naznanjali, da terjajo odložitev preureditve države višji državni interesi, res pa je, da so ves čas poudarjali, da se zahtevam po banovini Sloveniji ne bodo nikdar odpovedali.²⁷ Zanimivo je, da je že Gosarjeva objava v reviji *Dejanje* septembra 1939 z načelnega vidika o finančni in gospodarski analizi bodoče banovine Slovenije²⁸ vznevoljila strankine prvake, češ da kaže nezaupanje do dr. Korošca. Tako tudi dr. Kulovec, četudi je bil z Gosarjem v prijateljskih odnosih, mu je v pismu očital, da ne pozna dejanskih razmer. Dr. Gosar pa je dr. Kulovcu odgovoril, da je njegovo akcijo "sprožila skromnost in boječnost slovenskih zahtev."²⁹ O zadregi strankinih prvakov govori tudi dr. Krekovo pismo 9. avgusta 1940 predsedniku Cvetkoviću. V njem dr. Krek predlaga, naj bi na Bledu načrtovano proslavo obletnice sporazuma opravili kar v Beogradu, saj med Slovenci vlada veliko razočaranje. To se v Beogradu ne bi toliko zapazilo, kot bi se opazilo v Sloveniji.³⁰

Potem ko je Francija po nemški zasedbi junija 1940 morala položiti orožje in je sklenila premirje, je katoliški tisk veliko pisal o vzrokih, med njimi je naštel gnilost zahodne demokracije, delo framasonov, popuščanje komunizmu, pojevanje krščanskega duha. Slovenski politiki, zlasti dr. Korošec so se zavedali nevarne osamljenosti nevtralne Jugoslavije v Evropi, s tega vidika je poslej dr. Korošec vse bolj pristajal na politično usmeritev k nacistični Nemčiji, odločno pa zavračal kakršnokoli, tudi vojaško, naslonitev na SZ. Če so v tem času (strankini) akterji narodnoobrambnega dela videli v "slovanski vzajemnosti" pomembno vrednoto,³¹ ki jo je treba gojiti, so do panslavizma izražali precej kritično stališče ob realni politiki evropskih (tudi slovanskih) držav, posebej do boljševiške Rusije. Panslavizem so ocenili za brodolom in pri tem poudarili: "Katolicizem ne prizna plemenskih nauk in odklanjamo zato program ekskluzivnega panslavizma; ostati hočemo Slovenci in se nočemo pomešati v nikakršno vseslovansko kulturno in politično enoto, ker bi se s tem morali odreči naši narodni kulturi, naši veri in naših političnih tekovin ter podvreči komunizmu. Čutimo slovensko katoliško in zato ljubimo svoje bratske slovanske narode in sočustvujemo s trpečim ruskim narodom."³²

V tem času velja omeniti shod katoliških izobražencev sredi avgusta 1940 v Kranju, ki ga je sklical Narodni odbor KA, z namenom, da se seznanijo med drugim tudi z enotnimi smernicami, ki bodo katoličanom vodilo tako v boju proti razkroju, strujanju znotraj katoliškega tabora, kot proti zunanjim sovražnikom.

²⁷ Več o stališču do banovine Slovenije glej Jurij Perovšek: *Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih*. V: *Slovenska trideseta leta*. Ljubljana 1997, str. 24-26 in op. 68.

²⁸ *Dejanje*. Revija za kulturo, gospodarstvo in politiko. 1939, II, Ljubljana, str. 349-368, Dr. A./ndrej/ Gosar: *Finančna in gospodarska stran vprašanja o slovenski banovini*; primerjaj tudi Dr. Andrej Gosar, *Banovina Slovenija: politična, finančna in gospodarska vprašanja*. Ljubljana 1940 (založilo "Dejanje"), str. 3-40.

²⁹ Tomaž Simčič: *Andrej Gosar, krščanstvo in socialno gibanje*. Trst-Ljubljana 1992, str. 44.

³⁰ Mihailo Konstantinović: *Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939-1941*. Londonske beleške 1944-1945. Novi Sad 1998, (dalje: Konstantinović, *Politika sporazuma*) str. 567.

³¹ Etbin Bojč: *Naša narodna vzgoja in obramba: ob 20 letnici življenja v narodni državi*. Ljubljana 1939, str. 22-27.

³² *Slovenski delavec*, 22. 10. 1938, št. 42; *O vseslovanstvu-panslavizmu*.

Škof Rožman je govoril navzočim o svetu, ki kliče po obnovi, politik in urednik Slovenca dr. Ivan Ahčin o razkroju na zahodu, ki je zajel versko-kulturno in socialno sfero, Ivan Avsenak, tedaj član gospodarske delegacije v Moskvi, je govoril o razkroju v SZ, dr. Franc Gabrovšek pa je (drugi dan tečaja), glede na to, da je vlada napovedovala socialno-gospodarske spremembe, ob prisotnosti dr. Korošca govoril o graditvi korporativizma v državi Jugoslaviji in še posebej v Sloveniji.³³ Misel o korporativni državi, kot je pisal katoliški tisk v naslednjih mesecih, se v drugi svetovni vojni ni opustila, še več postavila se je v ospredje. Tisk je s simpatijo spremljal države, ki so uvajali temelje za novo družbo, novo Evropo. Po neuspehu graditve stanovske države v Avstriji, so zlasti omenjali Salazarjevo Portugalsko, Frankovo Španijo, Petainovo Francijo in Švico.

Omenimo naj še razkorak z vidika družbenih konceptov. Korporativno politiko na Slovenskem je obvladovala predvsem avtoritarna struja, ki je nasprotovala do neke mere modernistični Gosarjevi, bila pa je naklonjena radikalni struji Cirila Žebota.³⁴ Uveljavljanje krščanske demokracije so predvsem videli v dejavnem socialnem katolicizmu in v politični premoči s katoliškimi načeli prežetega ljudstva v zemeljski Civitas dei. Vprašanje odnosa med korporativizmom in demokracijo so strankini veljaki leta 1941 npr. razlagali takole: Korporacije, organizirani stanovi pomenijo celo regeneracijo demokracije, saj bodo po načelu subsidiarnosti, ki je stalnica socialnega nauka Cerkve, imeli posamezniki v različnih nižjih organizacijah, korporacijah, občinah in pokrajinah več možnosti neposrednega odločanja, kot pa volitve v centralni parlament.³⁵ Stanovska organizacija "pomeni poživljanje vlade ljudstva", medtem ko jo individualna nebrzdana svoboda zavira. Poudarili so tudi, da ljudstvo tistemu, ki ga izbere in mu zaupa, "prepusti potrebno moč, da dano nalogo izpelje".³⁶ Sicer pa so zavračali totalitarnost države, vendar pa je katoliška desnica menila, da je v tem prehodnem obdobju, ko državljani še niso zreli za nov družbeni red, treba uvesti vsaj minimalno avtoritarnost.³⁷ Revija KA pa je v začetku leta 1941 zapisala, da so podedovali liberalne pojme, pa tudi markizem je pri nas zasejal novo miselnost, zato bo "treba (bo) velikega preobrata v vsem našem mišljenju... Umisliti se v novo delovno občestvo, priti do sodelovanja brez dosedanjih predsodkov, vse to zahteva časa. Korporativizem ustvarja dejansko novo socialno strukturo družbe in to ni samo vprašanje izpremembe kakega zakona, ampak vsega mišljenja".³⁸ V praksi se je zavračanje liberalnih inštitucij, do katerih je bil sicer kritičen tudi Gosar,³⁹ morda najbolj kazalo prav pri Zvezi združenih delavcev (ZZD). Ozko je zagovarjala, kot je ocenil tudi Gosar "najbolj togo obliko korporativizma in nazadnjaške nazore, pri čemer je poudarjal,

³³ Slovenec, 17. 8. 1940, št. 187; *Versko-obnovitveni tečaj v Kranju*; Slovenec, 18. 8. 1940, št. 188, II. dan *versko-obnovitvenega tečaja v Kranju*.

³⁴ Primerjaj Korporativizem v slovenski politični misli v 20. in 30. letih, v publikaciji Neokorporativizem, Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 1992, št. 148-149, str. 37-43; Srečo Dragoš: Katolicizem na Slovenskem: socialni koncepti do druge svetovne vojne. Ljubljana 1998, str. 185-193.

³⁵ Franc Gabrovšek, Korporativna uredba družbe. Revija Katoliške akcije, 1941, št. 2, str. 21.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Slovenec, 5. 7. 1940, št. 151; Egon Pelikan: Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Maribor 1997, str. 62-85; Franc Gabrovšek: Korporativna uredba družbe. Revija katoliške akcije, 1941, št. 2, str. 24.

³⁸ Franc Gabrovšek, Korporativna uredba družbe. Revija Katoliške akcije, 1941, št. 2, str. 24.

³⁹ Tomaž Simčič: Andrej Gosar, Krščanstvo in socialno gibanje, str. 99-101.

da okrožnica *Quadragesimo anno* daje več svobode pri oblikovanju novega družbenega reda.⁴⁰ V volilnem boju za decembrske volitve 1938 je npr. Slovenski delavec, glasilo ZZD pisal, da je njen program likvidacija strank in parlamentarizma v sedanji obliki,⁴¹ torej odprava že tako omejenega demokratizma. Vodstvo ZZD je v praksi ostro nastopalo proti političnim nasprotnikom, obsojalo njihovo hujskanje in terorizem, ki se je ponekod kazal proti ZZD⁴² in obenem zagovarjalo neizprosni boj proti marksizmu, tudi z razpustom njihovih organizacij.⁴³ ZZD je pred skupščinskimi volitvami tudi grozila z izbrano udarno četo, "da pomeđe z boljševiško navlako iz našega življenja... ZZD mora v okrilju svoje široke razgibanosti po odbranih skupinah v centrali in po podružnicah postati nosilka realne, stvarne borbe proti komunizmu in njegovemu zastrupljenju."⁴⁴ Vodstvo ZZD, v katerem je sedelo mlajše članstvo slovenskega dela JRZ, za seboj pa so imeli tudi strankine prvake, npr. dr. M. Kreka, dr. M. Natlačena, je stremelo za tem, da si kot vsenarodno delavsko gibanje, za kar se je oklicalo, in pod okriljem režimskega JUGORASA pridobi monopol nad slovenskim delavstvom. Dejansko je z režimsko pomočjo izrivalo politične nasprotnike iz Delavske zbornice.⁴⁵ Kot delavsko gibanje, ki naj zajame ves narod, je bilo med pomembnimi glasniki ustanovitve banovine Slovenije. "Vsaka borba proti Slovenski banovini je tako hote ali nehoje borba proti lastnemu narodu," je zapisal Slovenski delavec novembra 1939.⁴⁶

Omenjeni versko-obnovitveni shod v Kranju pa je znova zaostрил odnose znotraj katoliškega tabora, zlasti pa med skrajno desnico, Ehrlihovimi stražarji in Tomčevimi mladci. Na tem shodu so bili stražarji kritizirani, da se ne pokoravajo papeški okrožnici glede postanovljenja fakultet in zato tudi kot pomožna sila KA ni imela prave veljave.⁴⁷ Res so stražarji odločno odklanjali t.i. "metodo specializacije," postanovljenje univerze. Z ustanovitvijo kluba Straže jeseni leta 1937 so namreč po oceni nekaterih članov Narodnega odbora KA- Tomčevega kroga oslabili druga katoliška študentska društva v prid levičarskemu gibanju, namesto da bi z vključitvijo pripomogli k okrepitvi na novo ustanovljenih stanovskih organizacij.⁴⁸ V polemiki so bili eni in drugi nestrpni in Stražarji so celo Tomčevo razlago o nujnosti postanovljenja univerze ocenili za "Tomčev stanovski totalitarizem",⁴⁹ ki nima nič skupnega s papeškimi smernicami v encikliki *Quadragesimo*

⁴⁰ Prav tam, str. 42.

⁴¹ Slovenski delavec, 12. 11. 1938, št. 45; *Naš pokret gre z narodom*; Slovenski delavec, 11. 2. 1939, št. 7, *ZZD in JUGORAS (k sporazumu)*.

⁴² Slovenski delavec, 15. 7. 1939, št. 29; *Svobodne strokovne organizacije*. Uvodnik jim očita: "... Trosijo letake, trgajo naše razglase, razbijajo po naših sestankih mize, stole in solnike, psujejo naša dekleta z grdim psovanjem in naše članstvo napadajo dejansko telesno".

⁴³ Prav tam; Slovenski delavec, 22. 7. 1939, št.30; *Marksistične pokrete je treba razpustiti*; Slovenski delavec, 12. 8. 1939, št. 33; *Udariti po marksizmu je: služiti narodu*.

⁴⁴ Slovenski delavec, 3. 12. 1938, št. 48; *Marksizem- boljševizem pod kladivo*.

⁴⁵ Slovenski delavec, 8. 4. 1939, št. 15; *Konec socialističnega gospodstva v ljubljanski Delavski zbornici*; Slovenski delavec, 15. 4. 1939, št. 16; *Delavsko zbornico v narodno skupnost*; Slovenski delavec, 22. 4. 1939, št. 17; *Delavska zbornica vrnjena stanu in narodu*; Slovenski delavec, 14. 10. 1939, št. 42; *Delavska zveza-zgled delodajalcem*.

⁴⁶ Slovenski delavec, 18. 11. 1939, št. 47; *Za Slovensko banovino*.

⁴⁷ Ernest Tomec: Razmišljanja o razmerah. V: Profesor Ernest Tomec: zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti. Buenos Aires, 1991, str. 182-186; Tine Kraner (Kraner): *Akademski zveza*. V: *Revija Katoliške akcije*, 1940, št. 4, str. 411.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Straža v viharju, 31. 10. 1940, št. 7.

anno.⁵⁰ Po sprejetju sklepov škofijske sinode v Ljubljanski škofiji avgusta 1940 se je obravnavlo tudi vprašanje kaj vse sodi pod jurisdikcijo Narodnega odbora KA, pri čemer so nameravali vse posvetne katoliške organizacije, oziroma vso katoliško skupnost podrediti uradno cerkveni instituciji z laičnim vodstvom Narodnemu odboru KA.⁵¹ Stražarji so izražali pomisleke in npr. v članku *Med scilo laicizma in karibdo klerikalizma* spraševali za kakšno katoliško edinost gre, kje naj bo ta edinost, kako naj se ta katoliška skupnost doseže, katera oblast oz. vodstvo naj to edinost tudi vodi.⁵² Polemiki so se priključili znova tudi krščanski socialisti, t.i. tretja skupina, Zarjani so npr. spraševali, ali je katoliška skupnost versko-cerkveni ali politični pojem.⁵³

Skratka širše gledano: šlo je za vprašanje kompetence in značaj političnega katolicizma, okrog katerega so v zadnjih letih med enim in drugimi lomila kopja.⁵⁴ Naj še omenim, da so do stražarjev, kot Koroščevih fantov, ki so veljali, kot je bilo že omenjeno, za posebno frakcijo SLS, imeli strankini prvaki bolj ali manj zadržan odnos in jih, razen nekaj izjem, niso pripustili blizu. Res pa je tudi, da je stražarje njihov idejni vodja dr. Lambert Ehrlich svaril ali celo odvrčal od aktivne dnevne politike.

Dr. Korošec, ki se je vse bolj pronemško usmerjal, je kot prosvetni minister, navajam kot zanimivost, odredil, naj se omeji na šolah dosedanje poučevanje živih jezikov (angleškega in francoskega) in uvede nemškega in italijanskega, ki sta, kot je zapisal Slovenec, jezika naših velikih sosedov.⁵⁵

Zlasti pa se je v tem času predvsem zaradi želje, da bi pridobil simpatije nacistične Nemčije in jo odvrnil od agresije na Jugoslavijo in še posebej na Slovenijo, dr. Korošec lotil judovskega vprašanja. Njegovo stališče do judov se je v zadnjih mesecih pred njegovo smrtjo močno zaostriilo. Toda treba je omeniti, da je še na velikem narodnem taboru v Črenšovcih v Prekmurju 11. septembra 1938 spravljivo govoril o judovskem vprašanju. Tedaj je še kot notranji minister med drugim dejal: "Pri nas v Jugoslaviji, čemur ste vi priča, ne obstoji židovsko vprašanje. Jugoslavija je izmed redkih držav, katere to vprašanje ne vznemirja. To je najboljši dokaz, da židje pri nas uživajo polno zaščito zakonov, da se židje pri nas tretirajo kot ravnopravni državljani. Vse dobrote zakona se delijo enako židom kakor drugim državljanom, kajpada tudi vse strogosti zakona".⁵⁶ O priseljevanju Judov v državo pa je imel naslednje stališče: "Nobena država na svetu v današnjih

⁵⁰ Nadškofijski arhiv, fond Zapuščina, fasc. 110a, dr. Lambert Ehrlich, primerjaj pismo Pavla Verbica patru Janezu Casermanu, 14. 2. 1961, str. 1, 2, ko omenja avtoritarnost prvakov SLS in nestrpnost med idejnimi nasprotniki znotraj katoliškega tabora.

⁵¹ Primerjaj Alojz Štrupi: Napačne rešitve Katoliške skupnosti. V: Revija KA, 1940, str. 465-483.

⁵² Straža v viharju, 21. 11. 1940, št. 10; *Med scilo laicizma in karibdo klerikalizma*; Straža v viharju, 3. 10. 1940, št. 3; *Zakaj tako bratje?*; Straža v viharju, 14. 11. 1940, št. 9; *Pravda osumljenih in oklevetanih*.

⁵³ Primerjaj Slavko Kremenšek: Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Ljubljana 1972, str. 347; več o Zarjanih str. 342-348.

⁵⁴ Bogo Grafenauer: Slovensko vprašanje. V: Bohinjski teden (Zbornik) Ljubljana 1940, str. 115; Janko Prunk: Slovenski narodni programi. Ljubljana 1986, str. 100, 101; Delavska pravica, 3. 10. 1940, št. 41; *Dr. P. K. Slovenska katoliška skupnost*.

⁵⁵ Slovenec, 18. 8. 1940, št. 188, rubrika Notranji pregled.

⁵⁶ Slovenec (ponedeljski) 12. 9. 1938, št. 37; *Dr. Korošec Slovenski krajini in njenemu voditelju Kleklu*. Ta odlomek Koroščevega govora je objavil tudi list 1940 : Tjednik za socialna, privredna, politična i kulturna pitanja. Zagreb, 4. 11. 1938. Glej tudi Konstantinović, Politika sporazuma, str. 599, op. 38.

prilikah ne želi, da se ji poveča število njenih manjšin, naj si bo manjšina jezikovna, verska ali druga. Tega načela se drži tudi kraljevina Jugoslavija. Mislim, da je to v sedanjih prilikah pametno in zelo trezno stališče."⁵⁷ Po dnevniških zapiskih M. Konstantinovića je dr. Korošec predvsem v letu 1940 vse bolj izpovedoval strogo protijudovsko stališče in ga povezoval tudi s protikomunizmom in protimasonstvom. Kot prosvetni minister je vztrajal, da je bila sprejeta protijudovska uredba oz. zakonodaja, ki je npr. določala numerus clausus za Jude, ki so bili jugoslovanski državljani.⁵⁸ Prav tako po dnevniških zapiskih Konstantinovića izvemo, da naj bi se Korošec v državi tudi vse bolj odpiral pronacističnemu Ljotičevemu zboru in iskal zveze tudi na Hrvaškem preko Korenića z Budakom, nadalje z Jugoslovansko akcijo, skratka dolžili so ga, da je privrženec nacionalsocialističnega in fašističnega reda.⁵⁹ Nekateri člani vlade s predsednikom Dragišo Cvetkovićem so bili tudi obveščeni, da je dr. Korošec stal za akcijo nacionalistov-ljotičevcev, ki so oboroženi napadli študente levičarje, komuniste na beograjski tehnični fakulteti. Krvavi spopadi so se dejansko odvijali med komunisti in ljotičevci 23. oktobra 1940, o čemer je dr. Korošec svoje zadovoljstvo izrazil predsedniku Cvetkoviću z naslednjimi besedami: "Ala smo ih sada izudarali. Dobro smo ih potukli!" in predsedniku pojasnil, da misli na napadene komuniste na Univerzi 23. oktobra.⁶⁰ Cvetković pa je že naslednji dan z odlokom prepovedal obstoj in delo Ljotičevega Zbora.⁶¹ Privrženci prepovedanega Ljotičevega Zbora so v letaku, izdanem ob smrti dr. Korošca, z naslovom "Korošec je mrtav!" v značilnem slogu zapisali, da se je zdaj začel "judeo-masonski pir" in da je bil Korošec "jeden nesrečan lučonoša ove ovakve borbe protiv jednog istog neprijatelja sa tri lica: komunizma, masonerije i jevrejstva..."⁶²

V tem času so obstajali dobri odnosi med stražarji (Koroščeva mladina) in ljotičevci z ljubljanske univerze, s klubom Edinstvo. V skupnem sodelovanju so razbili mirovno zborovanje 23. aprila 1940 v avli ljubljanske univerze, ki so ga pripravili levičarji, komunisti. Stražarji in nacionalisti so namreč hoteli preprečiti priprave ljubljanskih študentov za mirovni kongres v Beogradu. Skupaj so tudi napadali levičarje, ki so prirejali manifestacije pri ogledih sovjetskih filmov v Ljubljani.⁶³ Povezovali so jih antikomunizem, protijudovstvo in antiliberalizem, skratka skupno sodelovanje v protikomunistični fronti, kot so jo sami imenovali. Nasploh naj bi postajal dr. Korošec v krogu beograjske vlade, katere člani so bili naklonjeni zahodu oz. framaonstvu ali pa SZ, najmanj, kar lahko rečemo, močno nezaželena oseba, grozila mu je odstranitev iz vlade.⁶⁴

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Konstantinović, Politika sporazuma, str. 189, 194, 195.

⁵⁹ Prav tam, str. 194, glej še str. 192, 193, 211, 215; Ljubo Boban: Maček in politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941, II. knjiga. Beograd 1965, str. 350, 422, op. 129.

⁶⁰ Konstantinović, Politika sporazuma, str. 211. Več o napadnih na avtonomijo beograjske univerze in o spopadih med komunisti in nacionalisti, ljotičevci glej Dr. Miroljub Vasić: Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929-1941. Beograd 1977, str. 569-571.

⁶¹ Konstantinović, Politika sporazuma, str. 211, 215; več o prepovedi Ljotičevega Zbora glej Mladen Stefanović: Zbor Dimitrija Ljotića 1934-1945. Beograd 1984, str. 84-97.

⁶² Konstantinović, Politika sporazuma, str. 622.

⁶³ Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. str. 357; Avgust Jenko (glasilo ljotičevske mladine), 9. 10. 1940, št. 1; Prav tam, 9. 3. 1941, št. 1; o demonstracijah in ovacijah ter oceni sovjetskih filmov govori tudi članek: alfa, Sovjetski filmi v Ljubljani. V: Revija Katoliške akcije, 1940, št. 6, str. 539-543.

⁶⁴ Konstantinović, Politika sporazuma, str. 188, 201, 204, 211; Igor Grdina: Mihailo Konstan-

Po smrti dr. Korošca je del vlade nameraval imenovati dr. M. Kreka za Koroščevega naslednika, s sodbo, da bo z njim lažje delati kot s kakšnim drugim (politično) močnim človekom.⁶⁵ Obenem pa so ugotavljali, "da izgleda, da Kulovec bolje stoji kod Slovenaca", toda nemški poslanik v Beogradu Viktor von Heeren je imel pomisleke, ker ni vedel kako bo dr. Kulovec sprejet v Berlinu.⁶⁶ Drugo vprašanje, ki ga je morala vlada rešiti, je bilo obdržanje dveh slovenskih zastop-

nikov v vladi. Vprašanje so rešili tako, da je postal za dr. Koroščem dr. M. Krek prosvetni minister, a dr. F. Kulovec minister brez portfelja.⁶⁷

O nasledniku dr. Korošca pa je dr. M. Krek spregovoril takoj po pogrebu 17. decembra na širši seji banovinskega odbora JRZ. Uvodoma je orisal politično delo dr. Korošca in nato pozval na "edinost med nami". Dr. Krek je nato predlagal naslednjo listo banovinskega odbora JRZ za Dravsko banovino: za predsednika dr. Franca Kulovca, za podpredsednika Franca Snoja, za tajnika dr. Miho Kreka in pa blagajnika Marka Kranjca, slednji naj bi zapolnil izpraznjeno mesto dr. Kulovca.⁶⁸ Pravkar izvoljeni predsednik dr. Kulovec je poudaril, da je sprejel dediščino pokojnega dr. Korošca in da je "Korošček program" tudi njegov program. Dr. Kulovec je tako v svojem govoru v Celju februarja 1941 poudarjal, da se slovenski avtonomiji oziroma banovini Slovenije niso odpovedali. Slovenec je zatem 16. marca 1941 prinesel dr. Kulovčev politični program, v katerem je tudi zahteva po slovenski avtonomiji, seveda v sklopu nadaljnje preureditve države. Vendar je treba upoštevati, je poudaril dr. Kulovec, glede na vojni požar, nujnost neodložljivih splošnih držvanih problemov. Glede zunanje politike je dejal, naj jo vodi prijateljstvo s sosedi in nevtralnost, popolna ozemeljska nedotakljivost, popolna neodvisnot in časten mir.⁶⁹ Po marčnem puču (27. marca) je bil dr. Kulovec v vladi narodne koncentracije, sicer pa vnet zagovornik trojne zveze, ki jo je zagovarjal kot izhod v sili. Že na kronskega svetu 6. marca 1941, namreč po vrnitvi Cincar-Markovića v Beograd, kjer je ta navzoče seznanil s Hitlerjevimi zahtevami, je bil dr. Kulovec med prvimi, ki je zagovarjal pristop k trojnemu paktu. Bil je prepričan, kot je izjavil, da bo v primeru vojne postala Slovenija prvo področje, ki bo napadeno, zato nima pri svoji odločitvi druge izbire. Tedaj je tudi dejal: "Qui habet tempus habet vitam".⁷⁰ V kritičnih dneh, ko so pričakovali sovražni napad na Jugoslavijo, je dr. Kulovec 3. aprila obiskal Ljubljano in o obrambi domovine izjavil, da bodo storili vse, da se ohrani mir. Če pa bodo nemške zahteve do Jugoslavije nesprijemljive, "bom v imenu Slovencev izjavil, da gremo v boj za skupno stvar in da bomo pošteno izpolnili svojo dolžnost kot vedno".⁷¹

tinovič. Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939-1941. Londonske beleške 1944-1945. Novi Sad 1998. Zgodovinski časopis, 1999, št. 2, str. 286-290, zlasti str. 289.

⁶⁵ Konstantinovič, Politika sporazuma, str. 252.

⁶⁶ Konstantinovič, Politika sporazuma, citat str. 252; 253.

⁶⁷ Ljubo Boban: Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941 : iz povijesti hrvatskog pitanja, II. knjiga. Zagreb 1974, (dalje: Boban, Maček i politika HSS) str. 298.

⁶⁸ Slovenec, 18. 12. 1940, št. 291a; *Novo vodstvo JRZ v Sloveniji*.

⁶⁹ Slovenec, 16. 3. 1941, št. 63a; *Naša pot*.

⁷⁰ Jakob B. Hoptner: Jugoslavija u krizi 1934-1941. Reka 1972, str. 222; Boban Maček i politika HSS, str. 373.

⁷¹ Slovenski dom, 7. 4. 1941, št. 79; *Voditelj dr. Kulovec - prvi padel v boju za svobodo*.

Glede vprašanja odnosa do drugih političnih strank v tem času je značilna izjava dr. Kulovca po prekinitvi pogovora z liberalnim politikom v Ljubljani dr. Marjanom Zajcem o morebitnem skupnem sodelovanju. Svoji politični bazi in slovenski javnosti je sicer govoril, da je potrebna narodna sloga in strnitev vseh narodnih sil, ker pa je slovenski del JRZ oz. SLS večinska stranka, naj se zato vsi drugi "zgrnejo okrog edino legitimnega slovenskega narodnega vodstva, ki govori v imenu slovenskih narodnih množic."⁷² Sicer pa v državnem merilu za slovenski del JRZ ni bilo tako aktualno vprašanje o koncentraciji, kot je to bilo pri drugih (tudi slovenskih) strankah v opoziciji in tudi v drugih strankah, ki so bile v vladi.⁷³ Dne 30. marca, torej isti dan, ko se je ustanovil t.i. Odbor naprednih strank v Ljubljani

z zahtevo po enakopravnem sodelovanju "napredne fronte" v državi in še posebej s SLS v Sloveniji,⁷⁴ je na seji pri banu dr. Natlačen nastajal načrt, kako ukrepati ob morebitnem izbruhu vojne. Tedaj so določili naj bi odšli dr. Gabrovšek v Ameriko, dr. Alojz Kuhar v London, dr. Kulovec in dr. Krek pa naj bi bila v Beogradu, medtem ko bi Natlačen ostal doma in taktiziral z napadalci.⁷⁵

Z odsotnostjo strankine avtoritete, po smrti dr. Korošca, je prihajalo znotraj stranke v političnih odločitvah do trenja, zapletov in novih razhajanj. Tu bi omenila dr. Kulovčevo in dr. Natlačenovo skupino. Posebej še odnos med dr. Natlačenom, zagovornikom ohranitve starih položajev in dr. Gosarjem, ki je bil sprejemljivejši za demokratične odločitve in predvsem glasnik modernejšega modela socialno-gospodarskih sprememb. V tem času se je bolj poglobilo nasprotje med dr. Gosarjem in dr. Natlačenom ob predvidenem novem imenovanju banov v državi. Dr. Kulovec je že dalj časa podpiral dr. Gosarja, ker z banom dr. Natlačenom ni bil zadovoljen.⁷⁶ Že dr. Korošec je videl v banu dr. Natlačen dobrega uradnika, a slabega politika.⁷⁷

Puč 27. marca 1941 so v Sloveniji pozdravili in pošiljali telegrame tako ban dr. Natlačen kot mnoge organizacije in ustanove. Slavnostna zborovanja in manifestacije v Ljubljani in v drugih krajih pa so izzvenele v podporo kralju Petru II., vojski in Jugoslaviji.⁷⁸

Toda ob vse večji negotovosti in vzdušju skorajšnjega napada sil osi na Jugoslavijo je vodstvo SLS mrzlično iskalo nove možnosti za pridobitev ugodnejšega položaja Slovenije. S tem namenom sta se 5. aprila dr. Kulovec in dr. Krek obrnila na vršilca dolžnosti slovaškega poslanca v Beogradu Ivana Mileca s prošnjo, da čimprej sporočijo nemškemu poslaništvu, da so pripravljene žrtvovati Jugoslavijo v prid Slovenije in da vidijo izhod v nemški pomoči. V bojazni, da bi Slovenijo nemški okupator razdelil, predlagata, da bi se pod okriljem Nemčije dala možnost položaja ali v obliki samostojne Slovenije ali države sestavljene iz Slovenije in

⁷² Slovenec, 16. 3. 1941, št. 63 a.

⁷³ Boban, Maček i politika HSS, str. 298.

⁷⁴ Več o tem Anka Vidovič-Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, str. 231-233.

⁷⁵ France Škerl: Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja. V: Zgodovinski časopis, 1951, št. 1-4, str. 14; isti: Prispevki k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: Zgodovinski časopis, 1967, str. 72, 73, 80-85.

⁷⁶ Tomaž Simčič: Andrej Gosar, krščanstvo in socialno vprašanje, str. 48, 49; Franc Snoj: Spomini člana emigrantske vlade. Delo, 17. 4. 1998.

⁷⁷ Franc Snoj: Spomini člana emigrantske vlade. Delo, 16. 4. 1998.

⁷⁸ Slovenec, 28. 3. 1941, št. 72.

Hrvaške.⁷⁹ Vse to spominja na prizadevanja dr. Korošca, ko je 1940 obiskal Slovaško, da bi si Dravska banovina s privoljenjem nemških oblastnikov pridobila podoben položaj kot Tisova Slovaška. Dne 6. aprila 1941 pa se je po nasvetu dr. Kulovca in predlogu dr. Natlačena ustanovil Narodni svet,⁸⁰ ki bo kot organ enotnega nastopanja tedaj obstoječih političnih strank, razen zavrnjene Komunistične partije Slovenije, predstavljal suvereno vrhovno oblast v Sloveniji.

Dr. Natlačen, predsednik Narodnega sveta je 11. aprila skušal dobiti zvezo z nemškim poveljnikom v Zagrebu. Zatem pa se je 12. aprila skupaj z zastopniki Narodnega sveta odpeljal k poveljniku nemškega zasedbenega oddelka v Celje s predlogom, da bi vsi Slovenci v jugoslovanskem delu prišli pod nemško okupacijo. Toda po neuspelem posredovanju v Celju je sledil hiter obrat k italijanskim okupacijskim oblastnikom. Kot večinska stranka - slovenski del JRZ oz. SLS - je imela v Dravski banovini tudi ob razsulu Jugoslavije vodilno vlogo v političnem odločanju, tedaj v okviru na novo ustanovljenega Narodnega sveta. Ta politika pa je bila v znamenju, kot je dr. F. Škerl že pred leti zapisal, vnaprejšnja kapitulacija pred obrambo.⁸¹

V kratkem prikazu idejnopolitičnega profila SLS, kot sestavnega dela katoliškega gibanja je za obdobje pred aprilskim zlomom značilno naslednje: prevladujoča ideološka izključenost, neustrezna metoda in taktika njenega udejanjanja, modeli družbene obnove zazrti v preteklost in zanikanje politične pluralnosti so privedli do prestrukturiranja v smeri polarizacije. V znamenju idejnega boja protifašizem-protikomunizem je ostajalo le malo prostora za katoliško sredino. Z zlorabo ideoloških vrednot v politiki SLS in nezmožnostjo v političnem boju doseči avtonomijo Slovenije je bila omajana moralna moč SLS. Politična skepsa je obvladovala njene privrženca. V zunanjepolitičnem pogledu je SLS dopuščala možnost zmage sil osi in novega reda v Evropi. Ob sovražnem napadu na Jugoslavijo je tisti del stranke, ki je ostal v domovini z dr. Natlačenom z Narodnim svetom, pri reševanju slovenskega naroda izbral bližnjico, začasno rešitev so videli pod okriljem okupatorja.

THE IDEO-POLITICAL CHARACTER OF THE SLOVENE PEOPLE'S PARTY FROM 1935 TO
THE BEGINNING OF THE SECOND WORLD WAR IN 1941

S u m m a r y

The Slovene People's Party (SPP) played the leading role in the political and ideological life in Dravska banovina, the Slovene part of Yugoslavia, in the second half of the 1930's, from the time Dr

⁷⁹ Ferdo Čulinović: Okupatorska podjela Jugoslavije. Beograd 1970, str. 137, 138.

⁸⁰ France Škerl: Prispevki k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: Zgodovinski časopis, 1967, str. 72.

⁸¹ France Škerl: Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja. V: Zgodovinski časopis, 1951, št. 1-2, str. 13-28; primerjaj kopijo poročila o ustanovitvi in dejavnosti Narodnega sveta Marka Natlačena. Poročilo je bilo poslano begunski vladi v Londonu bržkone v začetku poletja 1941. Kopija je objavljena v knjigi Božo Repe: Mimo odprtih vrat: izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem. Ljubljana 1988, str. 28-42; Dr. Marko Natlačen o svojem delovanju med 6. aprilom in 14. junijem 1941. (Uvodna beseda dr. Boris Mlakar, str. 117-120; opombe dr. Zdenko Čepič, str. 121-147). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 1, str. 121-147.

Anton Korošec joined the Stojadinović government in 1935 until the occupation in 1941. Under the Yugoslav electoral legislation the SPP was part of the ruling party, the Yugoslav Radical Union.

The guidelines which influenced the ideo-political orientation of the SPP, in close liaison with the Catholic movement and with the central role of Catholic Action (CA), were laid down in the Papal encyclicals *Quadragesimo anno* (1931) and *Divini Redemptoris* (1937), and by the II. Eucharistic Congress for Yugoslavia (1935). A network of the YRU organisations was quickly set up in Dravska banovina. Simultaneously, numerous Catholic organisations were revived or newly founded. At the heart of the Catholic movement was social renewal which was supposed to be implemented by Catholic Action. For this purpose, CA mobilised its own organisations as well as the so-called 'auxiliary forces' which included secular Catholic organisations.

Notwithstanding the reservations over joining the Yugoslav Radical Union expressed by some party colleagues of the SPP leader, Dr Korošec, provincial and district YRU organisations were successfully established in Dravska banovina as early as November 1935. Between 1935 and 1939, the Party's cultural and educational organisations and associations for the peasantry and youth were revived or newly founded.

Inspired by the social teaching of the Church, these paved the way for the idea of a new social structure - corporativism. They rejected liberal democratic institutions and advocated a minimum of authoritarianism, at least in the transitional period. They opposed the state totalitarianism and the exaltation of the nationalistic ideals, such as fascism and nazism. They reinforced the struggle against 'godless communism', their main ideological enemy, with the principle that 'one idea had to be countered by another'. They also opposed the anti-fascist activities of the popular front movement. Presenting itself as a 'contemporary workers' organisation', the Catholic-run United Workers' League (*Zveza združenih delavcev*) tried to win a monopoly over the Slovene working class and oust its ideological opponents from the Workers' Chamber.

In the Catholic camp, endeavours to achieve unity were made, for instance, at the rally of the Catholic intelligentsia in Kranj, in August 1940. There, frequent conflicts occurred between two radical youth groups known as *Tomčevi Mladci* (Tomc's Youths) and *Ehrlichovi Stražarji* (Ehrlich's Guards). As a last resort, the party leader, Dr Korošec, was disposed to collaborate with nazi Germany and, on the home front, with *Ljotičev Zbor* (Ljotič's Corps). Korošec was also known for his anti-Semitic views. After his death in 1940, with Yugoslavia approaching the triple pact, the Party leadership once again sought a liaison with Germany in order to secure the most favourable position for Slovenia.

The ideo-political profile of the SPP during this period was characterised by a prevailing ideological exclusiveness, inadequate methods and tactics, a retrograde social reform model, the opposition to political pluralism, liberal democracy and anti-fascism, and the support for corporativism. At the same time, it waged an ideological war against communism. Because of the political inability of the SPP leadership to achieve, at indeed an unfavourable time, the Slovene autonomy in the Kingdom of Yugoslavia, scepticism and mistrust grew among the Party adherents. After the April catastrophe, the SPP as a majority party saw an imminent salvation for Slovenes in the framework of a newly founded National Council and under the wings of the occupier.

Jutro, 29. 3. 1941, št. 75, str. 3

Manifestacija proti pristopu Kraljevine Jugoslavije k Trojnemu paktu v Ljubljani na Miklošičevi cesti, 27. 3. 1941.

AUTO
GARAGE

